

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351:343.352

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2026.1/01>**Борщук Т. Є.**<https://orcid.org/0009-0005-1487-2971>

Національний лісотехнічний університет

КОРУПЦІЯ В СИСТЕМІ ПАТОЛОГІЙ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Обґрунтовано положення, що на початку ХХІ ст. корупція стала однією з найактуальніших соціально-політичних проблем цивілізаційного розвитку. Доведено, що жодна із соціально-політичних і економічних систем, не має і не може мати повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви, а також можливості її впливу на соціальне життя. Аналіз процесів, в яких важливим чинником виступають корупційні елементи, дозволив сформулювати наступний висновок: фундаментом корупції практично у всіх випадках виступає сформований певним чином світогляд як сукупність переконань, оцінок, поглядів, які визначають розуміння світу, поведінку людини в зовнішньому і внутрішньому середовищі. На основі аналізу існуючих трактувань поняття «корупція» встановлено, що як у будь-якого складного соціального явища, у корупції не існує єдиного канонічного визначення – його по-різному трактують соціологи та фахівці з управління, економісти та юристи. Доведено, що історичне коріння корупції сягає давнини, зародившись зі звичаю дарів вождям і жерцям для отримання їх прихильності. В сучасних умовах повномасштабної воєнної російської агресії постала чинником, який реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу України, самому існуванню України, як суверенної незалежної європейської держави.

Корупція тісно пов'язана з процесами взаємодії соціальних інститутів і суспільства, для регулювання взаємовідносин між громадянином і державою. Водночас, досить часто держслужбовці використовують свою посаду для особистого збагачення і надання (за хабар) пільг корумпованим господарюючим суб'єктам. В більшості випадків, саме держава і державні службовці, як правило, є головними діючими особами корупційних діянь. Обґрунтовано важливість використання надбання стародавніх авторів, щодо особливостей формування систем державного управління. Всебічно розглянуто концепцію Платона «здорової держави» і його аналіз «хвороб» державного управління.

Запропоновано вважати корупцію як соціальну патологію – «хворобу» управлінських систем в умовах державного устрою суспільства. Встановлено, що в соціальних системах патологія може набувати значних масштабів і викликати небажані явища й серйозні загрози нормальному функціонуванню людських спільнот. Головними симптомами «соціальної патології» є: моральний занепад суспільства, песимізм, падіння довіри до влади та інші негативні емоції.

Ключові слова: держава, управління, корупція, суспільство, патологія, хвороба.

Постановка проблеми. Однією з найактуальніших соціально-політичних проблем цивілізаційного розвитку на початку ХХІ ст. стала корупція. Більшість дослідників переконані, що саме корупція є головною перешкодою у вирішенні соціально-економічних завдань розвитку для багатьох людських спільнот. В цілому вона негативно впливає на різні сторони суспільного життя – економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, суспільну свідомість, міжнародні відносини. Як правило, корупція функціонує в певних державних

інституціональних рамках, в яких економічні, політичні, правові процеси впливають на неї, а корупція, в свою чергу, чинить зворотній негативний вплив на ці сфери. Ключовим елементом формування і функціонування корупційних схем, як правило, виступають представники держави – службовці системи державного управління.

Роль системи державного управління в корупційних процесах полягає в тому, що саме держава (демократична чи тоталітарна) контролює розподіл матеріальних ресурсів, визначає економічні

привілеї та пільги виробникам, визначає розмір податкового тягаря. Розподілом ресурсів, привілеїв та пільг здебільшого займаються державні чиновники, які досить часто мають право діяти на власний розсуд. У приватних осіб і компаній, які намагаються отримати режим найбільшого сприяння, може виникнути бажання купити такий режим. Плата за отримання матеріальної вигоди і є випадком корупції, якщо грошова подяка пропонується державному чиновникові з метою отримання незаконних пільг чи зменшення витрат. Державні інститути, створені для регулювання взаємовідносин між громадянином і державою, замість цього використовуються для особистого збагачення і надання пільг корумпованим господарюючим суб'єктам.

Це повною мірою стосується й України – високий рівень корумпованості, якої визнаний її політичним керівництвом, законодавчим органом, вітчизняними і зарубіжними аналітиками, відповідними незалежними міжнародними інституціями. Корумпованість, в сучасних умовах повномасштабної воєнної російської агресії, постала чинником, який реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу України, самому існуванню України як суверенної незалежної європейської держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи корупцію, як складний динамічний соціально-економічний процес і суттєвий чинник цивілізаційного розвитку, вітчизняні і зарубіжні вчені пропонують свої підходи до вирішення проблеми мінімізації корупційних схем в межах національної економічної системи. Зокрема, досить різноманітними і науково обґрунтованими є підходи вітчизняних дослідників щодо визначення суті поняття «корупція». Так, Зеленецький В., Кальман О. трактують корупцію як відмову від очікуваних стандартів поведінки з боку представників влади заради отримання незаконної особистої вигоди [1], Мельник М. розглядає корупцію як результат соціальної діяльності та поведінки суспільства в цілому і як соціальний процес, який має свою специфічну соціальну спрямованість, власні соціальні закономірності розвитку та здійснює негативний вплив на соціум в цілому [2].

На думку багатьох експертів, корупція – це корозія влади. Як іржа роз'їдає метал, так корупція руйнує державний апарат, моральні устої суспільства. Рівень корупції – своєрідний термометр стану суспільства, показник його морального стану і спроможності державного апарату вирішувати завдання не в своїх власних інтересах,

а в інтересах суспільства. Подібно до того, як для металу корозійна втома означає зниження межі його витримки, так і для суспільства, втома від корупції означає зниження його опору негативним явищам, які завжди супроводжують соціально-економічні процеси.

Визначаючи суть корупції П. Добродумов зауважує, що не можна зводити корупцію до певного конкретного суспільно небезпечного діяння, до певного правопорушення. На його думку, корупція – це соціальне явище, яке має соціальну умовленість та соціальні закономірності розвитку, здійснює негативний вплив на процес соціального розвитку. Існуючи в суспільстві, будучи породженням всієї системи суспільних відносин, корупція пронизує різні сфери суспільного життя, деформує людські стосунки і соціальні цінності, порушує нормальний порядок речей у суспільстві, що призводить врешті-решт до «корозії» влади [3].

Шарль Монтеск'є, один із перших учених, які розмежували поняття «суспільство» й «держава», основою державної влади вважав загальний дух нації. Ще у 1748 році у своїй фундаментальній праці «Про дух законів» він зауважував про небезпеку зловживання владою, стверджуючи: *«Відомо вже за досвідом століть, що будь-яка людина, яка володіє владою, схильна зловживати нею, і вона йде у цьому напрямку, доки не досягне межі»*. Для запобігання цьому він розробив теорію поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Знаменитий китайський філософ Конфуцій, досліджуючи чинник корупції як елемент соціогенези, вважав, що турбота та доброта є головними чеснотами, особливо піклування про свою сім'ю. Водночас він попереджав, що занадто буквальне дотримання цих чеснот може стати причиною зловживань чиновників, оскільки вони, приймаючи рішення, будуть віддавати перевагу своїм сім'ям. Особливість аналізу корупції серед держаних службовців, яка лежить в основі корупції наведено в праці досить оригінально представлено в праці С.Невмержицького [4]: *«Можна встановити рух пташок, які летять високо в небі, але неможливо встановити приховані цілі дій урядовців»*

З позицій сучасної науки, корупція трактується не як тимчасовий, хворобливий стан, а як явище, що постійно відтворюється культурною традицією, спирається на постійні та стійкі риси. Кожне покоління народжує корупцію знову і знову, тому причини корупції, можливо, варто пошукати в таємниці людської свідомості, у феномені совісті і спадкової чи набутої чесності. В цілому, на

думку провідних спеціалістів, корупційна складова є небезпечною глобальною проблемою, яка потребує системного аналізу, детальної оцінки соціально-економічних взаємодій (особливо в державному секторі) з позиції наявної корупційної складової.

Провідні учені виділяють такі основні ознаки корупційних дій: взаємна угода учасників дії; існування взаємних зобов'язань; одержання певних переваг для обох сторін; прийняття управлінських рішень, які порушують закон або суперечить моральним стандартам; свідоме підпорядкування суспільних інтересів особистій вигоді; обидві сторони намагаються приховати свої дії [5].

Аналіз корупційних схем, задіяних в економіці України, виконаний спеціалістами Світового банку на початку XXI ст., дозволив зробити висновок, що головні збитки, які завдає корупція економіці України, визначались таким чином:

- державні службовці видають ліцензії за хабарі, що обумовлює зростання вартості товарів та послуг на 3–10 %;

- кримінальні групи (з мовчазного дозволу влади) контролюють ринки та встановлюють на них ціни;

- надбавки до ціни товару або послуги через це складають 15–20 %;

- податкові інспектори за певну винагороду дозволяють приховувати частину доходів – бюджет недоотримує до 50 % надходжень;

- державні службовці за винагороду необґрунтовано завищують ціну обладнання, вартість робіт і, як наслідок, ціна на товари та послуги підвищується на 20–100 %;

- на підкуп посадових осіб різного рангу в Україні витрачається від 30 до 50 % прибутку, отриманого від «тіньового» та легального бізнесу.

- на підкуп посадових осіб різного рангу в Україні витрачається від 30 до 50 % прибутку, отриманого від «тіньового» та легального бізнесу.

Узагальнюючи в цілому результати аналізу особливостей корупційних процесів можна стверджувати, що корупція вже не є локальною проблемою, проблемою окремої країни, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення історичних витоків формування корупції в глобальному та локальному вимірах, аналіз наявних наукових підходів до визначення сутності корупції та розгляд системної взаємодії корупції та державного та публічного управління в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Практика засвідчує, що жодна із соціально-політичних і економічних систем, жодна держава, не має і не може мати повного імунітету від корупції – змінюються лише її обсяги та прояви, а також можливості її впливу на соціальне життя. Таким чином, корупцію як соціальне явище неможливо викоринити в якійсь конкретній державі чи на якомусь конкретному етапі соціально економічного розвитку. Максимум, чого можна досягти у протидії цьому злу, це:

- зменшити її обсяги, обмежити сфери її розповсюдження і впливу;

- змінити характер корупційних проявів;

- обмежити вплив корупції на економічні, політичні, правові та інші соціальні процеси [6].

Визнаючи те, що корупція є своєрідним феноменом соціально-економічної реальності будь-якої соціальної спільноти, потрібно брати до уваги наявність практично в кожній країні так званого «природного» (або «нормального») рівня корупції, який в певній мірі пояснюється об'єктивними особливостями структури і функціонування певних людських об'єднань.

Суть корупції описана ще понад дві тисячі років тому у «Артгашастрі», важливому джерелі староіндійської економічної думки, написаної у другій половині I тис. д. н. е., в якій подано детальну картину тодішнього суспільства. Стосовно корупції автори визначають її суть наступним чином: «Маючи доступ до державних грошей, неможливо не скуштувати бодай шматочок царського багатства, так само як неможливо не скуштувати меду чи отрути, що потрапили вам на язик» [7]. Дуже важливим для сучасної України є положення, сформульоване в "Артгашастрі" більше ніж 2000 років тому: «... правитель призначений, передусім, задля захисту свого народу. А захист, в свою чергу, є головним обов'язком цієї людської спільноти. Сильне військо є необхідним і обов'язковим важелем на міжнародній арені...». Роль корупції у соціально-економічних процесах, досить чітко виокремив Аристотель: «...корупція здібна привести державу до занепаду а навіть до зникнення. Мінімізація корупційної складової є фундаментом стабільності держави».

Велику увагу проблемам формування і функціонування систем державного управління приділяв Платон – давньогрецький мислитель, засновник першого вищого навчального закладу в західному світі, один з основоположників європейської філософії. У своєму трактаті «Держава» (Політія) Платон, порівнюючи ідеальну державу і ідеальну людину, стверджує, що держава поді-

бна до досконалої людини. На його думку, головна причина негативних явищ в суспільстві і державі полягає в «пануванні корисливих інтересів», які обумовлюють вчинки і поведінку людей. З тієї точки зору він класифікує всі існуючі держави на чотири різновиди: *тимократія* (влада честолюбців); *олігархія* (поділ на багатих і бідних); *демократія* (виникають повстання, боротьба за владу); *тиранія* (воля однієї людини тирана). Він вважав, що «ідеальна» держава повинна володіти щонайменше чотирма головними чеснотами: мудрістю, мужністю, розважливостю та справедливістю. Платон вважав, що всі нещастя людей відбуваються через відсутність єдності, постійний розбрат, відсутність хорошого керівництва. Усе це спостерігається під час миру і, навпаки, під час війни існує і єдність, і порядок, і загальна мета. Все це закладає фундамент для панування корупції в системі державного управління [8].

Система державного управління, як правило, являє собою досить складний механізм, в якому завжди існують порушення нормативного функціонування щодо забезпечення досягнення поставленої перед управлінням мети. Багато дослідників такий стан системи управління трактують по-різному: патологія державного управління, соціальна патологія, дезорганізація, організаційна патологія, корозія влади тощо. Це проявляється в наступному:

- перевищення ролі бюрократії;
- імітація реалізації стратегічних планів чи програм соціально-економічного розвитку;
- невідповідна службова поведінка державних службовців;
- незадіяний професіоналізм;
- корупція;
- слабкість громадянського суспільства.

Як свідчить історичний досвід, процеси реалізації державної влади ніколи не підпорядковувались простим лінійним залежностям та чіткій схематизації. Будь-яка держава, як політико-організаційний інститут, що є системою взаємодії численних соціальних спільнот та державного апарату, має здатність «хворіти», що проявляється в нестабільностях, проблемах, кризах та конфліктах, а на стадії розвитку держав досить часто виникають патології в державному управлінні. Гострими проблемами були (та залишаються надалі) тривалі «хвороби» суспільства та держави, пов'язані з глибокими системними і транзитивними кризами. Серед хвороб глобалізованої економіки слід виокремити два процеси, які суттєво посилились в кінці ХХ ст. і початку ХХІ століття: *неподільне панування грошей і вибухова динаміка*

потреб. М. Бо вважає, що наша цивілізація право все купувати або все оцінювати в грошовому вимірі на найвище право: наприклад доступ до води або до очищеного повітря. Коротко кажучи, все купується: навіть і самі гроші. Панування грошей С. Латуш обумовлює тотальною маркетизацією. Динаміка поширення потреб в сучасний період набирає все більших обертів. Причому, економіка визнає тільки «платоспроможні» потреби (передбачають грошові витрати) [9.]

Закономірності функціонування корупційних систем в певній мірі визначаються принципами і закономірностями функціонування соціальних систем. Автор органічної теорії суспільства, британський соціолог Г. Спенсер запропонував використовувати поняття соціального інституту як способу організації суспільного життя. Саме завдяки *соціальним інститутам* відбувається еволюція стосунків між людьми для вирішення проблем соціального розвитку.

Основні функції соціальних інститутів полягають в наступному:

- *відтворення членів суспільства* (цю функцію виконує передусім інститут сім'ї; до неї причетні й інші соціальні інститути, які зацікавлені в нормативному або моральному регулюванні народжуваності — держава, церква, медицина тощо).
- *Забезпечення сталого соціального порядку й безпеки* (необхідного для задоволення основних потреб різних соціальних груп), морально-етична та правова регуляція поведінки індивідів.
- *Соціалізація* — трансляція соціального досвіду (взривів поведінки, культури, традицій, знань, вірувань) новим поколінням; створення умов і засобів для засвоєння індивідами цієї системи знань, норм і цінностей, належних способів і форм взаємодії (до виконання цієї функції різним чином причетні інститути сім'ї, освіти, держави, релігії, нормативні інститути тощо).
- *Виробництво продуктів і послуг* та розподіл суспільного багатства (передусім економічні інститути).
- *Управління і контроль* (забезпечують переважно політичні й нормативні інститути).
- *Інтеграція соціальних спільнот*, координація дій соціальних суб'єктів (досяжні завдяки утворенню соціальних колективів на спільних ціннісних і нормативних засадах, синергії індивідуальних зусиль, спрямованих на досягнення спільної мети).
- *Комунікації* (реалізують, передусім, мова, системи зв'язку, медіа, хоча ця функція є універсальною).
- *Задоволення різноманітних соціальних потреб* індивідів і спільнот (так, функцію задо-

волення духовних потреб виконують інститути освіти, науки, релігії, мистецтва тощо).

Висновки. Таким чином, на основі проведеного аналізу сучасних підходів до визначення ролі корупції в соціально-економічних процесах цивілізаційного розвитку, можна стверджувати.

що корупція – це антисоціальні звичаї й традиції, це успадковані від попередніх поколінь неписані правила поведінки, що визнаються нормою життя і діяльності, закріплюють неформальний порядок відносин між людьми в різних сферах життєзабезпечення суспільства.

Список літератури:

1. Зеленецький В., Кальман О. Корупція в Україні та організаційно-правові основи боротьби з нею *Право України*. 2001. № 4. С. 13–17, с. 14.
2. Мельник М.І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ, 2004.
3. Добродумов, П.О. Корупція як явище соціально-політичного життя. *Аспекти регіональної модернізації: медіа, громадські ініціативи, приватний сектор*. Суми. 2005. С. 51–58.
4. Невмержицький С.В. Правові основи боротьби з економічною злочинністю і корупцією. Київ, 2005.
5. Feige E.L. Undeground Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Transition Economies. In Nelson, Tilley, Walker (eds) *Transforming PostCommunist Political Economies*. National Academe Press, Washington D.C. 1997. P. 19–34.
6. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: Київ, 2001. С. 54–55.
7. Злупко С. М. (2005). Історія економічної теорії: Підручник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Знання. 719 с. С. 47–51.
8. Платон. Держава. Київ, 2024. 384 с.
9. Шевчук П.І. Патології в системі державного управління України часів відновлення незалежності. *Ефективність державного управління*. 2018, Вип. 4 (57). С. 51–68.

Borshchuk T. E. CORRUPTION IN THE SYSTEM OF PATHOLOGIES OF PUBLIC ADMINISTRATION

The paper substantiates the position that at the beginning of the 21st century corruption has become one of the most pressing socio-political problems of civilizational development. It is proven that no socio-political or economic system has or can have complete immunity to corruption—only its scale and manifestations, as well as its capacity to influence social life, change. The analysis of processes in which corruption elements play an important role made it possible to formulate the following conclusion: the foundation of corruption in almost all cases is a particular worldview formed as a set of beliefs, evaluations, and views that determine an individual's understanding of the world and behavior in both external and internal environments. Based on the analysis of existing interpretations of the concept of "corruption," it is established that, like any complex social phenomenon, corruption does not have a single canonical definition; it is interpreted differently by sociologists and management specialists, economists, and lawyers. It is demonstrated that the historical roots of corruption date back to ancient times, originating from the custom of offering gifts to chiefs and priests in order to gain their favor. Under the current conditions of full-scale Russian military aggression, corruption has become a factor that poses a real threat to the national security and constitutional order of Ukraine, and to Ukraine's very existence as a sovereign, independent European state.

Corruption is closely connected with the processes of interaction between social institutions and society in regulating relations between citizens and the state. At the same time, public officials often use their positions for personal enrichment and for granting (in exchange for bribes) benefits to corrupt business entities. In most cases, the state and public officials are the main actors in corrupt practices. The importance of using the legacy of ancient authors regarding the peculiarities of forming public administration systems is substantiated. Plato's concept of the "healthy state" and his analysis of the "diseases" of public administration are comprehensively examined. It is proposed to consider corruption as a social pathology—a "disease" of governance systems within the framework of the state organization of society. It is established that in social systems pathology can reach significant proportions and cause undesirable phenomena and serious threats to the normal functioning of human communities. The main symptoms of this "social pathology" are moral decline in society, pessimism, declining trust in government, and other negative emotions.

Keywords: state, governance, corruption, society, pathology, disease.

Дата першого надходження статті до видання: 18.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026